

Түсті: 14.12.2025 Мақұлданды: 26.12.2025 Онлайн қолжетімді: 31.12.2025

MPNТИ 10.87.75

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-16-4-36-48>

Халықаралық ғарыш құқығына инклюзивті тәсілдерді енгізу мәселесіне қатысты

Мира Ж. Куликпаева

Философия докторы (PhD),

Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің Білім беру жобалары және халықаралық ынтымақтастық орталығының жетекші сарапшысы,

Астана, Қазақстан

e-mail: m.kulikpayeva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9799-2948>

Аңдатпа: Бұл мақала халықаралық ғарыш құқығында инклюзивті тәсілдерді енгізу мәселесіне арналған. Мақаланың мақсаты – ғарыш жобалары мен бағдарламаларын іске асыруда инклюзивті тәсілдерді халықаралық және ұлттық деңгейде кешенді түрде зерттеу.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды: теориялық дереккөздерге, халықаралық құжаттарға және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне шолу жасау және талдау; ғарыш қызметінде инклюзивті тәсілдерді енгізудің проблемалық аспектілерін анықтау; құқықтық коллизияларды жою бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу барысында Біріккен Ұлттар Ұйымының халықаралық стандарттарының нормалары Қазақстан Республикасының ғарыш қызметі, әлеуметтік сала және инклюзивті саясат саласындағы ұлттық заңнамасының ережелеріне сәйкес келе ме деген гипотезаны тексеру көзделеді. Жүргізілген зерттеудің нәтижелері Қазақстандағы инклюзивті саясатты одан әрі жетілдіруге және ғарыш саласын дамытуға практикалық маңызы бар.

Зерттеу нәтижелері әлемде ғарыш кеңістігіне баршаның, соның ішінде мүгедектігі бар адамдардың да инклюзивті қолжетімді болуы үрдісінің белсенді түрде ілгерілеп келе жатқанын көрсетті. Бүгінгі таңда мемлекеттердің инклюзивті тәсілдерді енгізуге ғана емес, сонымен қатар өз ғарыш саласын жалпы дамытуға уақтылы дайын болуы мәселесі өзекті болып отыр.

Түйінді сөздер: ғарыш қызметі, мүгедектігі бар адамдар, БҰҰ, Қазақстан, инклюзивті тәсілдер, құқық.

On the Issue of Implementing Inclusive Approaches in International Space Law

Mira Zh. Kulikpayeva

Doctor of philosophy (PhD),

Leading Expert at the Center for Educational Projects and International Cooperation of the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan,
Astana, Kazakhstan
e-mail: m.kulikpayeva@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9799-2948>

Abstract: The article is devoted to the issue of implementing inclusive approaches in international space law. The purpose of this article is to conduct a comprehensive study of inclusive approaches to the implementation of space projects and programs at both the international and domestic levels.

To achieve this objective, the following tasks are set: to review and analyze theoretical sources, international instruments, and legislative acts of the Republic of Kazakhstan; to identify problematic aspects of the implementation of inclusive approaches in space activities; and to develop recommendations for resolving conflicts of law.

During the research, it is proposed to test the hypothesis as to whether the norms of UN international standards comply with the provisions of national legislation in the fields of space activities, the social sphere, and inclusive policy, using the Republic of Kazakhstan as a case study.

The results of the study will have practical significance for the further improvement of inclusive policy and the development of the space sector in Kazakhstan. The conducted research has shown that within the global space community, a trend toward promoting inclusive access to outer space for all, including persons with disabilities, is actively advancing. Today, the issue of states' timely readiness not only to implement inclusive approaches but also to further develop their national space sectors as a whole is becoming increasingly relevant.

Key words: space activities, persons with disabilities, the United Nations, Kazakhstan, inclusive approaches, law.

К вопросу о внедрении инклюзивных подходов в международном космическом праве

Мира Ж. Куликпаева

Доктор PhD,

Ведущий эксперт Центра образовательных проектов и международного сотрудничества Архива Президента Республики Казахстан,

Астана, Казахстан

e-mail: m.kulikpayeva@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9799-2948>

Аннотация: Статья посвящена вопросу внедрения инклюзивных подходов в международном космическом праве. Цель данной статьи состоит в проведении комплексного исследования инклюзивных подходов в реализации космических

проектов и программ как на международном, так и на внутригосударственном уровне.

Для достижения цели поставлены следующие задачи: обзор и анализ теоретических источников, международных документов и законодательных актов Республики Казахстан; выявление проблемных аспектов внедрения инклюзивных подходов в космической деятельности; разработка рекомендаций по устранению коллизийно-правовых вопросов.

В ходе проведения исследования предполагается проверить гипотезу о том, соответствуют ли нормы международных стандартов ООН положениям национального законодательства в области космической деятельности, социальной сферы и инклюзивной политики на примере Республики Казахстан. Результаты проведенного исследования будут иметь практическую значимость для дальнейшего совершенствования инклюзивной политики и развития космической отрасли в Казахстане.

Проведенное исследование показало, что в мировом космическом сообществе активно продвигается тренд инклюзивного доступа космического пространства для всех, в том числе для лиц с инвалидностью. И сегодня актуальным становится вопрос о своевременной готовности государств не только к внедрению инклюзивных подходов, но и дальнейшего развития собственной космической отрасли в целом.

Ключевые слова: космическая деятельность, лица с инвалидностью, ООН, Казахстан, инклюзивные подходы, право.

Кіріспе. Біріккен Ұлттар Ұйымының деректеріне сәйкес, әлем халқының 15%-ын немесе шамамен бір миллиард адамды мүгедектігі бар адамдар құрайды [1]. Бүгінгі таңда БҰҰ қызметі мен оның мүше мемлекеттерінің саясаты негізінен инклюзивті қоғам құру қатысты халықаралық стандарттар мен ұлттық заңнамаларды жақындастыруға бағытталған. Алайда, көбінесе әлеуметтік саладағы ілгерілеулер, яғни қосымша құқықтық кепілдіктер мен әлеуметтік жеңілдіктер беру, қоғамдық үдерістерге белсенді тарту және басқа да шаралар туралы естіміз, бұл әрине, мүгедектігі бар адамдар үшін ерекше маңызды.

Сонымен қатар әлем мен технологиялар бір орында тұрмай, өміріміздің барлық саласына нық еніп келеді. Егер бұрын біз халықаралық құқықтың, соның ішінде халықаралық ғарыш құқығының прогрессивті дамуы туралы ғана айтсақ, бүгінгі күні әлемде «Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш» атты жаңа тұжырымдама қалыптасып келеді. Бұл тұжырымдама инклюзивті тәсілдерді енгізу үшін мүлде жаңа көкжиектер ашады.

Аталған тұжырымдаманы іске асырудағы негізгі қозғаушы күш – БҰҰ Ғарыш кеңістігі жөніндегі басқармасы. Басқарма Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясына (МКК) сәйкес мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын мойындай отырып және БҰҰ-ның мүгедектігі бар адамдардың инклюзивтілігін қамтамасыз ету стратегиясын басшылыққа ала отырып, олардың құқықтарын өз бағдарламаларына енгізіп, мүгедектік мәселелерін өз

қызметіне интеграциялау бағытында жұмыс жүргізіп отыр. Басқарманың айтуынша, «Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш» атты жобаның мақсаты – мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қорғау арқылы ғарыш саласындағы инклюзивті және әділетті дамуға жәрдемдесу, қолжетімділікті қамтамасыз ететін жаңа технологиялардың қажеттілігі туралы хабардар болуды арттыру, мүгедектігі бар адамдарды ғарыш саласына интеграциялау бағытындағы ынтымақтастықты дамыту, сондай-ақ ғарыштағы инклюзивтілікті қамтамасыз етуге бағытталған бастамаларды қолдау мен ілгерілетуге шешім қабылдайтын тұлғаларды тарту [2].

Осылайша, халықаралық ғарыш құқығында инклюзивті тәсілдерді енгізу мәселесін зерттеуге деген қызығушылық арта түсуде.

Бұл мақалада зерттеу нысаны ретінде БҰҰ (оның ішінде БҰҰ-ның Ғарыш кеңістігі жөніндегі басқарма) мен мемлекеттердің инклюзивті саясатты қалыптастыру және ілгерілету жөніндегі қызметі қарастырылады. Ал зерттеу пәні ретінде «Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш» тұжырымдамасын дамыту аясында әзірленіп жатқан халықаралық-құқықтық және ұлттық-құқықтық нормалар айқындалады.

Мақаланың мақсаты – ғарыш жобалары мен бағдарламаларын іске асыруда инклюзивті тәсілдерді халықаралық және ішкі мемлекеттік деңгейде кешенді түрде зерттеу.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін мынадай міндеттер қойылады: теориялық дереккөздерге, халықаралық құжаттарға және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне шолу жасау және оларды талдау; ғарыш қызметінде инклюзивті тәсілдерді енгізудің проблемалық аспектілерін анықтау; құқықтық коллизияларды жоюға бағытталған ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу барысында БҰҰ халықаралық стандарттары нормаларының Қазақстан Республикасының ғарыш қызметі, әлеуметтік сала және инклюзивті саясат саласындағы ұлттық заңнамасының ережелеріне сәйкестігін анықтау гипотезасын тексеру көзделеді.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстандағы инклюзивті саясатты одан әрі жетілдіруге және ғарыш саласын дамытуға практикалық маңызға ие болады деп есептейміз.

Материалдар мен тәсілдер. Мақаланың әдіснамалық негізін ғылыми танымның талдау, синтез, дедукция, индукция, сондай-ақ тарихи-құқықтық және салыстырмалы-құқықтық әдістері құрайды

Зерттеу материалдарына халықаралық ғарыш құқығы саласындағы ғылыми әдебиеттер, халықаралық шарттар мен келісімдер, Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасы, БҰҰ Шарттық органдарының жалпы тәртіптегі ескертулері, сондай-ақ БҰҰ әдістемелік жарияланымдары (есептер, стратегиялар, статистикалық жинақтар, баяндамалар және басқа да құжаттар) енгізілді.

Халықаралық ғарыш құқығы саласындағы БҰҰ негізгі шарттары.

Біріккен Ұлттар Ұйымы шеңберінде әртүрлі жылдары төмендегі шарттар әзірленіп, қабылданды:

- Мемлекеттердің ғарыш кеңістігін, соның ішінде Айды және басқа да аспан денелерін зерттеу және пайдалану жөніндегі қызметінің қағидаттары туралы шарт (1967 ж.);

- Ғарышкерлерді құтқару, ғарышкерлерді қайтару және ғарыш кеңістігіне ұшырылған объектілерді қайтару туралы келісім (1968 ж.);

- Ғарыш объектілері келтірген залал үшін халықаралық жауапкершілік туралы конвенция (1972 ж.);

- Ғарыш кеңістігіне ұшырылатын объектілерді тіркеу туралы конвенция (1975 ж.);

- Мемлекеттердің Ай және басқа да аспан денелерінде қызметі туралы келісім (1979 ж.).

Атауларынан көрініп тұрғандай, әрбір шарт, келісім немесе конвенция ғарыш қызметінің нақты салаларын реттеуге бағытталған белгілі бір ережелер жиынтығын білдіреді. Сонымен қатар мұндай құжаттардың заңды күші мәселесі де маңызды, өйткені оларды әзірлеу мен қабылдау бір мәселе болса, ал олардың кейіннен қолданысқа енуі және әлемдік қауымдастықтың оларды мойындауы мүлде басқа мәселе.

БҰҰ-ның ғарыш құқығы саласындағы шарттық базасын жетілдіру қажеттілігі туралы мәселе Г.П. Жуков, Е.А. Коровин, Ю.М. Колосов, Вл. Копал, А.В. Яковенко және басқа да ғалымдардың ғылыми еңбектерінде бірнеше рет көтерілген. Осы уақытқа дейін қолданыстағы нормаларды жетілдіру немесе жаңа әмбебап құжатты әзірлеп, қабылдау қажет пе деген мәселе пікірталас нысаны болып отыр [3].

Қазақстан аталған шарттарға 1997 жылғы мамыр айында қосылғанын айта кету керек [4].

XX ғасырдың ортасында қабылданған жоғарыда көрсетілген халықаралық шарттардың ережелерін талдау олардың құрамында инклюзивті тәсілдерді айқындайтын қандай да бір нормалардың жоқ екенін көрсетеді. Мұны ғарыш саласының 1957 жылы Жердің алғашқы жасанды серігі ұшырылғаны мен 1961 жылы адамның алғаш ғарышқа ұшуынан кейін ғана қалыптаса бастағанымен түсіндіруге болады. Сол кезеңде ғарыш қызметін жүзеге асырудың негізгі бағдарларын айқындау және мемлекеттер арасындағы өзара іс-қимылды қалыптастыру қажеттілігі туындады. Сондықтан инклюзивті тәсілдер мәселесі ол уақытта күн тәртібіне қойылмаған.

2006 жылғы 13 желтоқсанда қабылданған Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясы мүгедектігі бар адамдардың көптеген топтарын қамтиды және кез келген түрдегі мүгедектігі бар барлық адамдардың адам құқықтары мен негізгі бостандықтарының толық көлемінде пайдалануға құқылы екенін растайды. Конвенцияда құқықтардың барлық санаттарының мүгедектігі бар адамдарға қалай қолданылатыны түсіндіріліп, олардың өз құқықтарын тиімді жүзеге асыруы үшін қандай салаларда бейімдеу қажет екені, сондай-ақ

құқықтары бұзылған және оларды қорғауды күшейту талап етілетін бағыттар айқындалады [5]. Қазақстан бұл Конвенцияны 2015 жылы ратификациялады.

Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясының 1-бабы мүгедектер қатарына физикалық, психикалық, зияткерлік немесе сенсорлық тұрақты бұзылыстары бар, қоғам өміріне өзгелермен тең дәрежеде толық әрі тиімді қатысуына тосқауылы бар адамдар жататынын нақты белгілейді [6].

Әрине, Конвенцияның бүкіл мазмұны мүгедектігі бар адамдардың қоғамдық өмірге белсенді араласуына және оның толыққанды әрі тең құқықты қатысушылары болуына жәрдемдесуге бағытталған инклюзивті тәсілдерге негізделген. Сонымен қатар, Конвенция мәтінінің өзінде «инклюзивтілік» ұғымы екі бапта, яғни 24 және 27-баптарда ғана тікелей аталады.

Осы Конвенцияның 24-бабы мемлекеттерді мүгедектердің білім алуға құқығын тануға міндеттейді, сол арқылы барлық деңгейлерде инклюзивті білім беруді және өмір бойы оқытуды қамтамасыз етуді көздейді.

Ал 27-бабы еңбек пен жұмыспен қамту мәселелеріне арналған, онда қатысушы мемлекеттер мүгедектердің еңбек ету құқығын өзгелермен тең дәрежеде мойындауға және еңбек нарығы мен өндірістік ортаның мүгедектігі бар адамдар үшін ашық, инклюзивті әрі қолжетімді болуын қамтамасыз етуге міндетті екені белгіленген.

Конвенцияда мүгедектігі бар адамдарды ғарыш саласына тарту немесе тиісті ғарыш жобалары мен бағдарламаларын әзірлеу мәселелерін тікелей реттейтін арнайы нормалар жоқ. Дегенмен бұл құжатты жалпы алғанда инклюзивті қоғамды дамытуға бағытталған мемлекеттік саясатты қалыптастыру үшін негізгі халықаралық стандарт ретінде қарастыру қажет.

Мүгедектердің құқықтары жөніндегі комитет өзінің Инклюзивті білім беру құқығы туралы № 4 (2016) жалпы тәртіптегі ескертуінде (ЖТЕ) қатысушы мемлекеттер инклюзивті білім беру құқығының барлық негізгі аспектілерін, яғни қолжетімділігін, қолайлылығы мен бейімділігін құрметтеуге, қорғауға және жүзеге асыруға тиіс екенін түсіндірді. Атап айтқанда:

- құрметтеу міндеттемесі осы құқықты жүзеге асыруға кедергі келтіретін шараларды қабылдаудан бас тартуды талап етеді;
- қорғау міндеттемесі үшінші тараптардың бұл құқықты іске асыруға араласуына жол бермейтін шараларды қабылдауды көздейді;
- жүзеге асыру міндеттемесі мүгедектігі бар адамдардың білім алу құқығын пайдалануы үшін жағдай жасайтын және көмек көрсететін шараларды қабылдауды талап етеді [7].

Осылайша, №4 (2016) ЖТЕ Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияның инклюзивті білім беруді енгізуге қатысты ережелерін қалай түсіну және жүзеге асыру керектігін нақты айқындап берді. Бұған дейін атап өтілгендей, БҰҰ Ғарыш кеңістігі жөніндегі басқармасы да өз миссиясын мүгедектігі бар адамдарды әртүрлі бағдарламаларға, соның ішінде білім беру бағдарламаларына тарту деп біледі.

Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ). Ғарыш кеңістігін игеру және ғарыш технологияларын қолдану Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізумен тығыз байланысты және осы арқылы елеулі үлес қоса алады.

Мысалы, ТДМ № 4 «Сапалы білім» ғарышты игеру тұрғысынан спутниктік технологиялардың арқасында мүмкін болатын қашықтан оқыту мәселелерін қамтиды (виртуалды тағылымдамалар, вебинарлар және т.б.). Бұл мүгедектігі бар адамдар үшін білім алу мүмкіндіктерінің қолжетімділігін арттырады.

ТДМ № 8 «Лайықты еңбек және экономикалық өсу» шеңберінде ғарыштық деректер ойластырылған жаһандық және ұлттық экономикалық саясатты қалыптастыруда үлкен көмек көрсете алады. Мәселен, COVID-19 пандемиясы кезінде спутниктік деректер локдаундардың салдарын өлшеуге және олардан кейінгі қалпына келу үдерістерін зерделеуге мүмкіндік берді.

ТДМ № 17 «Мақсаттарға қол жеткізу жолындағы әріптестік» БҰҰ Ғарыш кеңістігін бейбіт мақсатта пайдалану жөніндегі комитетінің 104 мүше мемлекетті біріктіретінін білдіреді, олардың күш-жігері ғарышты игеруге және барлық Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған. Негізінен, ТДМ-ға қол жеткізуге бағытталған міндеттердің көпшілігінің негізінде ғарыштан алынатын Жерді қашықтан зондау деректері мен ақпараттары жатыр.

Осылайша, «Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш» тұжырымдамасы ТДМ № 10 «Теңсіздікті қысқарту», сондай-ақ ТДМ № 4 «Сапалы білім», № 8 «Лайықты еңбек және экономикалық өсу» және № 17 «Мақсаттарға қол жеткізу жолындағы әріптестік» мақсаттарына қол жеткізуге өз үлесін қоса алады.

БҰҰ Мүгедектігі бар адамдарды интеграциялау жөніндегі стратегиясы. Біріккен Ұлттар Ұйымының Мүгедектігі бар адамдар үшін инклюзивтілікті қамтамасыз етуге бағытталған стратегиясы өзінің саяси және есептілік құрылымы арқылы БҰҰ жүйесінің мүгедектігі бар адамдарға қатысты инклюзивтілік мақсаттарына сәйкестігін қамтамасыз ететін кешенді құжат болып табылады. Бұл стратегия БҰҰ қызметінің барлық бағыттарында мүгедектігі бар адамдар үшін инклюзивтілікке қол жеткізу жолында тұрақты әрі трансформациялық өзгерістердің негізін қалайды.

Стратегия жалпысистемалық саясатты, есептілік жүйесін және оны іске асырудың өзге де тетіктерін қамтиды. Саясат БҰҰ жүйесінің мүгедектігі бар адамдарды инклюзиялау жөніндегі міндеттемелерінің ең жоғары деңгейін және көзқарасын айқындайды.

Есептіліктің негіздемелік бағдарламасы өзара байланысты екі құрамдас бөліктен тұрады:

а) төрт салаға (көшбасшылық, стратегиялық жоспарлау және басқару; инклюзивтілік; бағдарламалау; ұйымдық мәдениет) бағытталған 15 жалпы жүйелік көрсеткішті қамтитын ұйымдардың есептілік негіздемелік бағдарламасы;

ә) мүгедектігі бар адамдарды инклюзиялау мәселесі бойынша БҰҰ елдік тобының есептілігін бағалау жүйесі. Сондай-ақ негіздемелік бағдарламаға

саясатты толық іске асыру үшін қажетті уақыт кестелері, техникалық ұсынымдар және міндеттерді бөлу тетіктері енгізілген [8].

«*Space for persons with disabilities / Мүгедектігі бар адамдар үшін ғарыш*» жобасы. БҰҰ Ғарыш кеңістігі жөніндегі басқармасы жүзеге асырып отырған бұл жоба, ең алдымен, мүгедектігі бар адамдардың назардан тыс қалмауын көздейді. Осыған байланысты Басқарманың қызметі мен бағдарламаларының барлық салаларында, яғни БҰҰ шеңберінде де, одан тыс жерлерде де инклюзияға кешенді әрі жүйелі көзқарас қажет болды.

Жобаны іске асыру барысында Басқарма мүгедектігі бар адамдарды инклюзиялау бойынша екіжақты тәсілді қолданады.

Біріншіден, Басқарма өз қызметінің барлық ішкі үдерістерінде және жалпы жұмысында мүгедектігі бар адамдардың мүдделерін ескере отырып, мүгедектікке байланысты көзқарастарды назарға алады.

Екіншіден, Басқарма мүгедектігі бар адамдардың хабардар болуы әрі мазмұнды қатысуы арқылы олардың қажеттіліктеріне бағытталған бағдарламаларды әзірлейді. Бағдарлама екі негізгі бағыттан тұрады: технологиялар және адамдар. Бірінші бағыт қолжетімділікті қамтамасыз ететін инновациялық құралдар мен технологияларға шоғырланса, екінші бағыт кедергілерді жоюға, сондай-ақ ғарыш секторында мүгедектігі бар адамдарды жұмысқа қабылдау, сақтап қалу және қызметтік өсуінің тиімділігін арттыру мақсатындағы инклюзивті тәжірибелерге бағытталған [2].

Осылайша, жобаның табысты болуы білім беру және ақпараттық науқандарды іске асыру, әлеуетті арттыруға бағытталған іс-шаралар өткізу және мүдделі тараптармен серіктестік орнату арқылы мүмкін болады.

Ғарыш саласындағы инклюзияның мысалдары. Қазіргі таңда әлемде мүгедектігі бар адамдар ғарыш саласында белгілі бір табысқа жеткен кемінде екі жағдай белгілі.

Бірінші жағдай. 43 жастағы британдық Джон Макфолл 19 жасында ауыр апатқа ұшырап, бір аяғын жоғалтқан. 2022 жылы Еуропа ғарыш агенттігі Макфоллды астронавттар резервіне енгізді. 2025 жылғы 14 ақпанда ол Халықаралық ғарыш станциясында ұзақ мерзімді миссияға қатысуға медициналық рұқсат алды [9].

Екінші ерекше жағдай. Еуропа ғарыш агенттігінде аэрокосмостық техника және мехатроника инженері Михаэла Бентхаус. Ол өзінің мансабын планетаралық зерттеулерді ілгерілетуге арнаған. 2018 жылы тауға арналған велосипедпен апатқа ұшырап, омыртқа жарақатын алды, бұл оның жүру қабілетіне әсер етті. 2025 жылғы желтоқсанда “*Blue Origin*” компаниясы *New Shepard* бағдарламасының 37-ұшуын сәтті жүзеге асырды.

Экипаж құрамына Михаэла (Мичи) Бентхаус, Джои Хайд, Ханс Кёнигсман, Нил Мильха, Адонис Пуроулис және Джейсон Станселл кірді. Бұл миссия экипаж мүшесі мүгедек арбасымен Карман сызығынан жоғары көтерілген алғашқы жағдай болды, бұл сызық ғарышқа халықаралық деңгейде танылған шекара болып есептеледі. *New Shepard* аппараты қолжетімділік

талаптарын ескере отырып жобаланғанын айта кету керек: ол автономды, старттық мұнараға лифт орнатылған, бұл «ғарыштық ұшуларды көптеген адамдар тобы үшін қолжетімді етеді» [10].

Осындай мысалдар 1967 жылғы Ғарыш туралы шарттың «ғарыш кеңістігі, соның ішінде Ай мен басқа да аспан денелері, барлық мемлекеттер үшін теңдік негізінде, кез келген дискриминациясыз және халықаралық құқыққа сәйкес зерттеу мен пайдалану үшін ашық болып табылады, сондай-ақ барлық аспан денелерінің аймақтарына еркін қолжетімділікті қамтамасыз етеді» деген ережелерінің өзгермейтіндігін тағы бір рет дәлелдейді.

Қазақстан Республикасының ғарыш қызметі және инклюзия саласындағы заңнамасы. Қазақстанда ғарыш қызметін жүзеге асыруға байланысты қоғамдық қатынастарды 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 528-IV «Ғарыш қызметі туралы» Заң реттейді [11]. Заң мәтінінде инклюзия немесе ғарыш кеңістігін игеруге, ғарыш қызметін жүргізуге тең қолжетімділік туралы тікелей сөз жоқ.

Алайда, Заңның 3-бабында бекітілген ғарыш қызметін жүзеге асыру қағидаттары аясында халықаралық құқық нормаларын сақтау атап өтіледі. Осыдан біз инклюзивті тәсілді қамтамасыз ету халықаралық стандарттарға негізделетінін болжауға болады.

Ғарыш қызметін жүзеге асырудың әлеуметтік аспектілеріне келер болсақ, Заңның 6-тарауында кандидат-астронавттар мен астронавттардың құқықтық мәртебесі және әлеуметтік қамтамасыз ету шараларын (мәртебесі, жарақат, ауру немесе қаза (өлім) жағдайында кепілдіктер, жерлеу шығындарын өтеу, медициналық және санаторлық-курорттық қызмет көрсету) қарастырады.

Қазақстанда ғарыш саласында инклюзивті тәсілді тікелей қамтамасыз етуге арналған басқа арнайы ережелер немесе бөлек заңнамалық/заңға сәйкес актілер жоқ.

Құқықтық мәртебе мен құқықтық кепілдіктерді егжей-тегжейлі реттеу Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексінде кездеседі [12]. Кодекстің 154-бабы Қазақстан Республикасындағы мүгедектігі бар адамдардың Конституциясы және басқа да заңнамалық актілері белгіленген барлық әлеуметтік-экономикалық және жеке құқықтар мен бостандықтарға толық ие екенін бекітеді. Басқа құқықтардың ішінде кәсіби даярлық және қайта даярлық алу, еңбекке қабілеттілікті қалпына келтіру және жұмысқа орналастыру құқығын, сондай-ақ инфрақұрылым объектілеріне, ақпараттандыру жүйелеріне, көлікке, ақпаратқа, мәдени-ұйымдастырушылық шараларға, спорттық жарыстарға және мемлекеттік қызметтерге қолжетімділікті қамтамасыз ету құқығын ерекше атап өтуге болады.

Осылайша, заңнамалық актілер мүгедектігі бар адамдарға өмірдің әртүрлі салаларында тең жағдайлар мен мүмкіндіктер жасауға бағытталған.

Тағы бір маңызды нормативтік құжат – Қазақстан Республикасында 2025–2030 жылдарға арналған инклюзивті саясат тұжырымдамасы [13]. Тұжырымдаманы жүзеге асыруға жауапты мемлекеттік органдардың қатарында ғарыш қызметі саласындағы өкілетті орган да көрсетілгеніне (құжат

қабылданған сәтте – Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі) назар аудару қажет.

Жалпы алғанда, тұжырымдама халықтың, соның ішінде мүгедектігі бар адамдардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға, олардың қоғамдағы толыққанды әлеуметтік, экономикалық және саяси қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған. Сондай-ақ, инклюзивті еңбек нарығы, білімге қолжетімділік және басқа да көптеген бағыттарға қатысты баптар қамтылған.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу көрсеткендей, әлемдік ғарыш қауымдастығында ғарыш кеңістігіне барлық адамдар, соның ішінде мүгедектігі бар адамдар үшін инклюзивті қолжетімділікті қамтамасыз ету тенденциясы белсенді дамып келеді. Бұл Біріккен Ұлттар Ұйымының қолдауымен жүзеге асырылатын әртүрлі ғарыштық жобалар мен бағдарламалардан көрініс табады. Сонымен қатар ғарыш қызметін реттейтін халықаралық құқықтық стандарттар бар, олар жалпы шекараларды белгілейді.

Бүгінде мемлекеттердің тек инклюзивті тәсілдерді енгізуге ғана емес, сонымен қатар өздерінің ғарыш саласын жалпы дамытуға уақытылы дайын болуы мәселесі өзекті болып отыр.

Талдау Қазақстанда ғарыш қызметі және әлеуметтік сала бойынша белгілі бір нормативтік база қалыптасқанын көрсетті. Дегенмен мүгедектігі бар адамдарды ғарыш саласына тарту нормалары мен тетіктерін жетілдіру қажет.

БҰҰ шеңберінде қазіргі таңда халықаралық ғарыш құқығының қолданыстағы нормаларын қайта қарау қажеттілігі туындап отыр, өйткені ғарыш технологияларының қарқынды дамуы жағдайында нормалар қазіргі тәжірибеге ілесе алмай жатыр (цифрландыру, жасанды интеллект және т.б. мәселелер ескерілмеген).

Қазақстанға қатысты «Байқоңыр» кешенінің құқықтық мәртебесі мен оның жалға берілуі жағдайында оның әрі қарайғы қызмет ету перспективалары әлі де ашық мәселелер ретінде (құрылымның ескіргендігі, даму үшін үлкен қаржылық қажеттіліктер, екіжақты деңгейде халықаралық құқықтық реттеудің артта қалуы және т.б.) қалып отыр.

Сонымен қатар, қазіргі ғарыш қызметі саласындағы реформа нәтижесінде уәкілетті органның атауынан тіпті ғарыш қызметі немесе аэрокосмостық өнеркәсіпке қатысты тұжырымдамалар алынып тасталды, назар жасанды интеллектке ауыстырылды.

Осы мәселелерді шешу ғарыш саласын жалпы дамытуға жаңа серпін береді деп ойлаймыз және жоғарыда қарастырылған, мүгедектігі бар алғашқы астронавтар мен ғарыш туристері жақын болашақта «Байқоңыр» кешенінің аумағынан ұшырылса, Қазақстан үшін мақтан тұтатын оқиғаға айналары сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. United Nations Disability Inclusion Strategy / URL: <https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/> (access data: 10.07.2025)

2. Space for Persons with Disabilities / URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/space4personswithdisabilites/index.html> (access data: 10.07.2025)

3. Куликпаева М.Ж. Некоторые аспекты правового режима космического пространства // Вестник Института законодательства РК. – №4 (53). – 2018. – С.125-127

4. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 104-І «Қазақстан Республикасының Ай мен басқа аспан денелерін қоса отырып, ғарыш кеңістігін зерттеу және пайдалану бойынша мемлекеттердің қызметі қағидаттарына қатысты шартқа қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 105-І «Қазақстан Республикасының Айда және басқа аспан денелерінде мемлекеттердің қызметі туралы келісімге қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 106-І «Қазақстан Республикасының ғарышкерлерді құтқару, ғарышкерлерді қайтару және ғарышқа ұшырылған объектілерді қайтару туралы келісімге қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 107-І «Қазақстан Республикасының ғарыш объектілерінен келтірілген залал үшін халықаралық жауапкершілік туралы конвенцияға қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000107\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000107)(<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000107>)_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 108-І «Қазақстан Республикасының ғарыш кеңістігіне ұшырылатын объектілерді тіркеу туралы конвенцияға қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000108_/links\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000108_/links)(https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000108_/links) (қаралған күні: 10.07.2025).

5. Общая информация о Конвенции. Комитет по правам инвалидов / URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/crpd/background-convention> (қаралған күні: 10.07.2025).

6. Конвенция ООН о правах инвалидов / URL: <https://www.ohchr.org/ru/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (дата обращения: 10.07.2025).

7. Замечание общего порядка № 4 (2016) Комитета ООН по правам инвалидов / URL: <https://docs.un.org/ru/CRPD/C/GC/4> (қаралған күні: 10.07.2025)

8. The United Nations Disability Inclusion Strategy / URL: https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/assets/documentation/UN_Disability_Inclusion_Strategy_english.pdf (қаралған күні: 10.07.2025)

9. Первый астронавт с инвалидностью получил разрешение на полет на МКС / URL: <https://www.inbusiness.kz/ru/last/pervyj-astronavt-s-invalidnostyu-poluchil-razreshenie-na-polet-na-mks> (қаралған күні: 10.03.2025)

10. Впервые в космосе побывала женщина на инвалидной коляске (21 декабря 2025 года) URL: <https://forbes.kz/articles/vpervye-vkosmose-pobyvala-zhenshina-nainvalidnoy-kolyaske> (қаралған күні: 24.12.2025)

11. Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 528-IV «Ғарыш қызметі туралы» заңы / URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000528> (қаралған күні: 10.03.2025)

12. Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII «Әлеуметтік кодексі» / URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224/k23_224.htm (қаралған күні: 10.03.2025).

13. Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2024 жылғы 30 желтоқсандағы № 1143 «Қазақстан Республикасында 2025–2030 жылдарға арналған инклюзивті саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» қаулысы/ URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400001143> (қаралған күні: 10.03.2025)

References

1. United Nations Disability Inclusion Strategy / URL: <https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/> (access data: 10.07.2025)

2. Space for Persons with Disabilities / URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/space4personswithdisabilites/index.html> (access data: 10.07.2025)

3. Kulikpaeva M.ZH. Nekotorye aspekty pravovogo rezhima kosmicheskogo prostranstva // Vestnik Instituta zakonodatel'stva RK. – №4 (53). – 2018. – S.125-127

4. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 104-I «Қазақстан Республикасының Аж мен басқа аспан денелерін қоса отырып, ғарыш кеңістігін зерттеу және пайдалану бойынша мемлекеттердің қызметі қағидаттарына қатысты шартқа қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104)[\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104_4_\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000104_4_) (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 105-I «Қазақстан Республикасының Ажда және басқа аспан денелерінде мемлекеттердің қызметі туралы келісімге қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105)[\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105_5_\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000105_5_) (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 106-I «Қазақстан Республикасының ғарышкерлерді құтқару, ғарышкерлерді қайтару және ғарышқа ұшырылған об'ектілерді қайтару туралы келісімге қосылуы туралы» Заңы / URL: [\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106)[\[https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106_6_\]](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000106_6_) (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 107-I «Қазақстан Республикасының ғарыш об'ектілерінен келтірілген залал үшін халықаралық жауапкершілік туралы конвенцияға қосылуы туралы» Заңы /

URL:

<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000107>_ (қаралған күні: 10.07.2025); Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 мамырдағы № 108-І «Қазақстан Республикасының ғарыш кеңістігіне ұшырылатын об'ектілерді тиркеу туралы конвенцияға қосылуы туралы» Заңы / URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000108_/links (қаралған күні: 10.07.2025).

5. Obshchaya informatsiya o Konvencii. Komitet po pravam invalidov / URL: <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/crpd/background-convention> (қаралған күні: 10.07.2025).

6. Konvenciya OON o pravah invalidov / URL: <https://www.ohchr.org/ru/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (data obrashcheniya: 10.07.2025).

7. Zamechanie obshchego poryadka № 4 (2016) Komiteta OON po pravam invalidov / URL: <https://docs.un.org/ru/CRPD/C/GC/4> (қаралған күні: 10.07.2025)

8. The United Nations Disability Inclusion Strategy / URL: https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/assets/documentation/UN_Disability_Inclusion_Strategy_english.pdf (қаралған күні: 10.07.2025)

9. Pervyj astronaut s invalidnost'yu poluchil razreshenie na polet na MKS / URL: <https://www.inbusiness.kz/ru/last/pervyj-astronavi-s-invalidnostyu-poluchil-razreshenie-na-polet-na-mks> (қаралған күні: 10.03.2025)

10. Vpervye v kosmose pobyvala zhenshchina na invalidnoj kolyaske (21 dekabrya 2025 goda) URL: <https://forbes.kz/articles/vpervye-vkosmose-pobyvala-zhenshchina-nainvalidnoy-kolyaske> (қаралған күні: 24.12.2025)

11. Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 528-ІV «Ғарыш қызметі туралы» заңы / URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000528> (қаралған күні: 10.03.2025)

12. Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII «Әлеуметтік кодексі» / URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224/k23_224.htm (қаралған күні: 10.03.2025).

13. Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2024 жылғы 30 желтоқсандағы № 1143 «Қазақстан Республикасында 2025–2030 жылдарға арналған инклюзивті саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» қаулысы / URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400001143> (қаралған күні: 10.03.2025)